

Aukštaitija Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne

2023-iuosius Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Aukštaitijos metais, nes būtent šiemet sukanka 700 metų nuo Aukštaitijos žemės vardo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose – Petras Dusburgietis „Prūsijos žemės kronikoje“, 1294 m. įraše, kalbėdamas apie Ragainės komtūro Liudviko veiklą, mini ir kovas su Aukštaitija, o antrą kartą Aukštaitijos vardą pamini pats Gediminas 1323 m. Vilniuje sudarytoje taikos ir prekybos sutartyje su Livonija (Baranauskas 2006: 29, 30).

Aurelija GRITĖNIENĖ, Lietuvių kalbos institutas

PASAULIOLIETUVIS.LT

Seimo nutarime akcentuojama, kad Aukštaitija yra didžiausias etnografinis regionas, išsiskiriantis didžiule etnokultūrine įvairove ir unikaliomis vertybėmis, iš Aukštaitijos žemių kilęs pirmasis suvienytos Lietuvos valdovas Mindaugas, tad 2023-iaisiais Auštaitijai skiriamas ypatingas dėmesys.

Kas yra Aukštaitija, žino kiekvienas lietuvis. Istorikai dažnai pabrėžia, kad terminas „Aukštaičių žemė“ kelis šimtmečius buvo vartojamas kaip Lietuvos sinonimas. Dažnam lietuviui Aukštaitija pirmiausia asocijuojasi su aukštaitiškomis

kalvelėmis, sutartinėmis, skirtingomis ir įvairiomis šio regiono tarmėmis, unikaliais papročiais ir valgiais. Tačiau dar spalvingesnį ir įvairesnį šio regiono paveikslą gausime išanalizavę Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno pavyzdžius. Šio tekstyno išplėstinės paieškos laukelyje įrašius kamieną *Aukštaitij** rasta daugiau nei 2000 iliustracinių pavyzdžių, kuriuose pavartota leksema Aukštaitija. Atrenkant sakinius tyrimui daug dėmesio skirta ne tik kolokacijoms su nagrinėjamu žodžiu, bet ir platesnei reikšmei, kurią žodžiui suteikia kontekstas, t. y. visas sakinys ar net keli gretimi sakiniai. Šiuo aspektu peržvelgus turimą medžiagą, tyrimui iš minėtųjų 2000 atrinkta apie 400 sakinių, kuriuose atsiskleidžia tipiškiausi Aukštaitijos bruožai. Iš karto būtina pabrėžti vieną dalyką: kai kalbama apie Aukštaitiją, tai pirmiausia mintyje čia turimas etnografinis regionas (rytų ir šiaurės Lietuva) ir šio regiono ribos nesutampa su lietuvių kalbos patarmių ribomis, t. y. skiriasi kalbinis ir etnografinis Aukštaitijos ir aukštaičių supratimas, etnografiniai aukštaičiai ir pats kraštas užima mažesnį plotą negu aukštaičių tarmė (plačiau žr. LER 2015: 48; Zinkevičius 2006: 54, 56).

Atlikus semantinę atrinktų sakinių analizę išryškėjo keletas svarbiausių Aukštaitijos vaizdinio požymių. Pirmiausia išsiskyrė pluoštas sakinių, kuriuose randame istorinių žinių apie Aukštaitiją, t. y. minimi svarbesni istoriniai įvykiai, jų datos ir pan. Tokie istorinio konteksto sakiniai leidžia sužinoti, kada Aukštaitijos gyventojai buvo pakrikštyti, kada šioje žemėje atsirado pirmosios parapijos, minima sovietinės okupacijos pradžia, pirmieji metai atgavus nepriklausomybę ir t. t.:

- *1387 metai – oficialieji Lietuvos krikšto ir senųjų tikėjimų atsisakymų metai. Tų metų pavasarį Jogailos iniciatyva buvo krikštijami bajorai bei kiti **Aukštaitijos** gyventojai.*
- *1944 m. liepos mėnesį mūsų brangiojoje **Aukštaitijoje** ruduosius atėjūnus pakeitė raudonieji okupantai.*

Tyrimui atrinktuose sakiniuose ypač dažnai minimi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikai, mūšiai su priešais, įvairūs kunigaikščių veiksmai, sprendimai ir t. t.:

- *Iš Vytauto laiško imperatoriui Zigmantui žinome, kad bent XV a. pradžioje lietuvių tautybė jau apėmė žemaičius ir aukštaičius (t. y. Žemaitija ir **Aukštaitija** iš esmės jau buvo suvokiamos dabartine prasme).*

Rasta pasvarstymų dėl Aukštaitijos pavadinimo kilmės ir vartosenos, sužinome, kada imamas minėti „aukštaičių“ vardas:

- *Pabaltijo žemių ypatumas – aukštumų ir žemumų kaitaliojimasis, atsišaukiantis etnografinių regionų varduose (**Aukštaitija**, Žemaitija, Latvijos Augšzemė).*
- *Neaptarę šios problemos, negalime kalbėti apie **Aukštaitijos** struktūrą. Aukštaičių vardas žinomas nuo XIII a. pabaigos. Nuo pat pirmųjų paminėjimų jis suprantamas kaip viena iš dviejų etninių sudedamųjų dalių šalia žemaičių.*

Čia būtina priminti, kad didžioji dalis Lietuvos istorikų ir kalbininkų pritaria nuomonei, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais įvairiuose žemėlapiuose ir kituose šaltiniuose minėti aukštaičiai ir žemaičiai laikytini geografine, o ne kultūrine sąvoka, t. y. visos kronikos ir metraščiai, kurie nurodė Aukštaitijos ir Žemaitijos žemes, kurie minėjo aukštaičius ir žemaičius, suprantama, kalbėjo apie juos kaip apie tam tikroje geografinėje erdvėje gyvenančią žmonių populiaciją, o ne apie kokias nors jų „etnines“ skirtybes“ (Kalnius 2006: 68; plg. Zinkevičius 2006: 48).

Ne viename sakinyje bandoma nubrėžti Aukštaitijos ribas:

- *Kėdainiams ne mažiau svarbus buvo Nevėžis, kuris, XIII a. viduryje susikūrus Lietuvos valstybei, tapo dviejų pagrindinių krašto sričių – Žemaitijos ir **Aukštaitijos** – skiriamąja riba. Dešinioji Nevėžio pusė priklausė Žemaitijai, o kairioji – **Aukštaitijai**.*

Istorikų teigimu, XIV–XV a. istoriniuose šaltiniuose Aukštaitijos ir Žemaitijos riba nurodoma ta pati, kaip ir pirmajame Aukštaitijos paminėjime 1294 m. – Aukštaitija prasideda iškart į rytus nuo Nevėžio (Baranauskas 2006: 36), tik būtina atminti, kad Nevėžis čia minimas kaip „administracinių vienetų, o ne skirtingų kultūrinių bendruomenių skiriamoji riba“ (Kalnius 2006: 68).

Dažnai pabrėžiama, kad Aukštaitija – didelis regionas, LDK laikais – viena iš etninės Lietuvos žemių:

- *LDK siaurąja prasme sudarė etninė Lietuva (**Aukštaitija** ir Žemaitija) bei prie jos anksčiausiai, pradedant XIII a. prijungtos, politiškai, ekonomiškai ir administraciniais saitais glaudžiausiai susietos Lietuvos didžiojo*

kunigaikščio valdžiai absoliučiai pavaldžios slavų žemės […].

Dažnai išvardijami Aukštaitijai priklausantys rajonai:

- ***Aukštaitijos** regionui priskirtini Ignalinos, Utenos, Švenčionių rajonai, į kuriuos įeina nacionalinis parkas bei aplinkiniai Anykščių, Kupiškio, Molėtų, Rokiškio, Zarasų rajonai.*

Minimi įvairūs Aukštaitijos miestai ir miesteliai[1]. Rasta iliustracijų, kuriose minimi ir konkretūs Aukštaitijos kaimai (išvardijami jų pavadinimai, pasakojama apie atskirus kaimus, jų išskirtinius bruožus):

- *Tauragnai glūdi Rytų **Aukštaitijos** miškų, ežerų, kalnų, piliakalnių krašte, 16 km į rytus nuo Utenos, palei Tauragno ir Labės ežerus.*
- *Nedidelis rytų **Aukštaitijos** plotelis – Juknėnai, Garniai, Gaidžiai, Kubiliai, Sirvydžiai, Antilgė, Paberžė, Blūsiškė, Brinkliškės – atgyja su sodybomis, kaimų ežiomis.*

Dažnai iliustracijose minima Aukštaitijos sostinė Panevėžys:

- *Panevėžio verslininkai bei meras purtosi miestui kažkada priklijuotos nusikaltėlių etiketės, bendromis pastangomis ketina gerinti įvaizdį ir **Aukštaitijos** sostinę paversti saugiausiu miestu Lietuvoje.*

Rasta sakinių, kuriuose kalbama apie Aukštaitijos nacionalinio parko sostinę Palūšę:

- *Pradėsime nuo **Aukštaitijos** nacionalinio parko sostinės – Palūšės bažnytkaimio, kur įsikūrusi šio parko administracija bei prasideda įvairūs vandens maršrutai.*

Labai dažnai Aukštaitija minima tarp kitų etnografinių Lietuvos regionų:

- *Pirmiausia turi būti aiškiai išskirtos tokios teritorijos kaip Dzūkija (Dainava), Sūduva, Žemaitija, **Aukštaitija**. Be abejo, jas galėtų papildyti Žemgala, Nalšia, Mažoji Lietuva.*

Neretai etnografiniai regionai tarpusavyje lyginami įžvelgiant įvairių skirtumų. Ypač dažnai lyginami du didžiausi etnografiniai Lietuvos regionai – Aukštaitija ir Žemaitija:

- *Visa istorinės raidos logika sakytų, kad siena buvo pakeista **Aukštaitijos** naudai, nes būtent **Aukštaitija** buvo Lietuvos valstybės etnopolitinis centras. Žemaitija buvo valstybės periferija, jos priklausomybė nuo Lietuvos valdovų buvo kur kas menkesnė […].*

Pastebima Aukštaitijos ir Žemaitijos papročių, žmonių elgsenos ir kitokių skirtumų:

- ***Aukštaitijoje** Morės nėra. Žemaitijoje yra „žydas“, o **Aukštaitijoje** jo nėra. Žemaičiai turi „ožį“, aukštaičiai – ne. Aiškus kultūrinis skirtumas.*

Ne viename sakinyje užfiksuota įvairių Aukštaitijos regionui būdingų tarmybių:

- *Bumbles – pintas iš šiaudų grįžčių ąsočio formos pintines grūdams, kurios kartais buvo tokios didelės, kad galėjo tilpti žmogus, **Aukštaitijoje** vadino įvairiai. I. Končius, suprasdamas terminijos svarbą, užrašė visus girdėtus pavadinimus: kalabokas, bubinas, kubonas, garlionas, underė.*

Dažname sakinyje pastebima, kad skirtingų etnografinių regionų leksika skiriasi. Aukštaitijoje fiksuotos tarmybės dažnai lyginamos su kitų regionų tarmiškais žodžiais:

- *Gyvuliai ir pinigai **Aukštaitijoje** vadinti pasoga, Žemaitijoje – dalimi, Dzūkijoje dar vadinti tėvykščia.*
- *Tokie pašaliečiai [neprašyti svečiai vestuvėse] Lietuvoje vadinti įvairiais vardais – Rytų **Aukštaitijoje** guogiais, Žemaitijoje – styrininkais, Suvalkijoje – kriukininkais, Dzūkijoje – grumsciniais ar šiliniais.*

Rasta nemažai iliustracijų apie Aukštaitijos gamtą. Dažnai kalbama apie šio regiono kalvotą reljefą, ne kartą minimi Aukštaitijos piliakalniai:

- *Labai gražus pavakarys, nuostabūs šešėliai krenta ant **Aukštaitijos** kalvelių.*
- *Poetui patikdavusios vietovės, iš kurių toli matyti. Didžiuodavęsis savo **Aukštaitija**, žmonai sakydavęs: „Aš tave nuvesiu ant piliakalnio, iš kur matyti keturi ežerai“.*

Pasitaiko iliustracijų, kuriose kalbama apie Aukštaitijos miškus, pelkes:

- *Dauguma **Aukštaitijos** iškirstų miškų lieka vietinėje rinkoje […].*

- ***Aukštaitijos*** *nacionaliniame parke lieknais liumpsi, akivarais žybčioja Juodupės pelkė.*

Ypač dažnai iliustracijoje minimi įvairių Aukštaitijos ežerų pavadinimai:

- *Baltieji Lakajai – vienas gražiausių Rytų* ***Aukštaitijos*** *ežerų, tyvuliuojantis Labanoro regioniniame parke.*
- *Kiek žemiau patenkama į Kiauno ežerą (nuo jo prasideda* ***Aukštaitijos*** *nacionalinis parkas).*

Nors upių Aukštaitijoje nėra tiek daug, bet jos (bent pačios didžiausios) tekstyno iliustracijose taip pat paminėtos:

- *Samavo ežere yra Šventosios, vienos gražiausių Rytų* ***Aukštaitijos*** *upių, ištakos.*
- *Žeimena nuo* ***Aukštaitijos*** *nacionalinio parko iki žiočių (65 km atkarpa) yra ichtiologinis draustinis.*

Tekstyne rasta liudijimų apie derlingus Aukštaitijos dirvožemius:

- *Didžiausi ūkiai, kaip matome, įsikūrė derlingose* ***Aukštaitijos*** *lygumose […].*

Kad Aukštaitijoje žmonės gyveno neprastai, žemė juos išmaitino, galima spręsti ir iš tokių iliustracijų:

- *Pagal etnografines sritis smulkiausios buvo dzūkės – siauri sijonų juosmenys, neplačios liemenės. – Nuo ko tai priklausė? – Gal maistas prastesnis buvo… Plačiausi drabužiai yra iš šiaurinės* ***Aukštaitijos****, Suvalkijos.*

Kultūrinį krašto peizažą kuria ir savita Aukštaitijos architektūra. Iš kitų Lietuvos regionų Aukštaitija išsiskiria „didžiausia architektūros įvairove, archajiškomis trobesių formomis ir gryniausiomis (nesumišusiomis) konstrukcijomis“ (Bertašiūtė 2006: 103). Šio regiono architektūros svaitumą iliustruoja tokie tekstyne rasti pavyzdžiai:

- *Geroką galą paėję atrandame* ***Aukštaitijos*** *kaimą. Jo pastatai atvežti iš Biržų ir Pasvalio rajonų, sutupdyti palei gatvę. Čia yra dviejų galų gryčia su alaus darykla, klojime linaminė mašina […].*

Iliustracijos pasakoja apie įvairius šio regiono statinius, trobesius, pristatomi jų architektūros bruožai [2]:

- *Tradicinis **Aukštaitijos** pirkios planas – taip pat trijų skersinių dalijimų, bet turi daug mažiau patalpų negu Žemaitijos troba.*
- ***Aukštaitijos** klėtys yra simetriškos vienos, dviejų, trijų, o kartais ir daugiau patalpų. Į kiekvieną veda atskiros lentelių raštais ir spalvomis papuoštos durys.*

Rasta sakinių, kuriuose kalbama apie įvairių pastato dalių aukštaitiškus puošybos elementus (durų, langų ir langinių, prieangių, kolonų, vėjalenčių ir kt.):

- ***Aukštaitijoje** užtinkama durų ir langinių, kur derinamos mėlyna su žalsva, o įrėminama rudai. Pasitaikydavo langinių, puoštų tapyba.*
- ***Aukštaitijos** klėčių, rečiau prieangių, kolonų viršutinė dalis paprastai yra tokia pati kaip ir apatinė: to paties profilio, vienodo skerspjūvio.*

Taigi įvairios gamtinio kraštovaizdžio detalės (rasotos pievos, skaroti miškai, kalvos ir kalvelės, ežerai ir t. t.) ir saviti kultūriniai bei architektūriniai regiono bruožai (senieji istoriniai kaimai, vėjo malūnai, medinės bažnyčios ir t. t.) leidžia susidėlioti gana vientisą etnografinės Aukštaitijos peizažą.

Tekstyne ypač gausu iliustracijų, kuriose kalbama apie Aukštaitijos senuosius gimtuvių, krikštynų ir laidotuvių papročius [3]:

- *Prasidėjus [gimdyvės] skausmams, daug kur **Aukštaitijoje** buvo atidaromos visų trobų durys, apžiūrima, kad niekur namuose nebūtų kas nors užrakinta, ištraukiami visi stalčiai, atvožiami dangčiai […].*
- *Rytų **Aukštaitijoje** išvežamą krikštyti kūdikį padėdavo ant stalo, kur gulėdavo duonos kepalas ir indelis su druska. Kūmai, po jų ir kiti dėdavo pribuvėjai pinigų į ant kūdikio padėtą lėkštę.*
- *Apie Švenčionis, Kaltinėnus, Uteną ir kitose **Aukštaitijos** vietose XX amžiaus pradžioje dar buvo išlikęs senovinis paprotys nešti į šermenis duonos, dažniausiai atriektą iš galo kepalo gabalą arba abišalę […].*

Etnologai pastebi, kad šio regiono vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai šiek tiek skiriasi atskiruose subregionuose: šiaurinėje dalyje intensyvesnė modernių kultūros elementų raiška, o pietrytinėje Aukštaitijos dalyje gausiau išlikę tradicinės kultūros elementų (Paukštytė-Šaknienė 2007: 39).

Tyrimui atrinktuose pavyzdžiuose ypač dažnai kalbama apie senuosius vestuvių papročius. Rasta kelios dešimtys tokių iliustracijų. Iš jų galima lengvai atkurti visą išplėtotą senųjų aukštaitiškų vestuvių eigos scenarijų: piršlybos ir laikas po piršlybų; kvietimas į vestuves, vestuvių išvakarės, pirma ir antra vestuvių diena, piršlio korimas; vykimas pas jaunojo tėvus:

- *Šiaurės **Aukštaitijoje** dar XX a. pr. po piršlybų iki pačių vestuvių jaunikis kiekvieną vakarą garsiai triūbijo trumpa medine triūba, primindamas nuotakai apie save.*
- ***Aukštaitijoje** jungtuvių rytą pasipuošusi jaunoji eidavo į gryčią ir, priėjusi prie motinos, atsiklaupdavo.*
- ***Aukštaitijoje** paprastai piršlį kankindavo aprišę šiaudų raiščiu, vedžiodavo po namus, liepdavo su visais atsisveikinti, ridinėdavo statinėje, tampydavo pririšę prie akėčių, mušdavo šiaudiniais rimbais ir, jais aprišę, traukdavo per pirkios aukštinį ant stogo […].*
- *Kupiškio apylinkėse, kaip ir visoje **Aukštaitijoje**, vyro namuose jaunuosius sutikdavo tėvai – anyta ir šešuras su duona ir druska, kurios paragavę jaunieji žengdavo per slenkstį.*

Etnologų atlikti XX a. II pusės ir XXI a. pradžios vestuvių apeigų tyrimai rodo, kad dauguma Aukštaitijos gyventojų vestuvių apeigas vertina teigiamai ir stengiasi jas puoselėti, nors visose šio regiono vietovėse pamažu ir gan netolygiai ima plisti ir įvairios šių apeigų naujovės (plačiau apie tai žr. Šidiškienė 2007: 141–142).

Tyrimui atrinktuose sakiniuose pasitaikė iliustracijų, kuriose kalbama apie įvairius darbo (ganymo, piemenavimo, linarovio, kūlimo ir kt.) papročius:

- *Viršininkas vakarų **Aukštaitijoje** ir Žemaitijoje privalėjo gerai elgtis su piemenukais, mokyti juos žaidimų, rankdarbių. Tą patį galima pasakyti ir apie rytų aukštaičių ustovą, kuris pagal prižiūrėtojo prasmę atlikdavo panašų kaip žemaičių ir vakarų aukštaičių viršininko vaidmenį.*
- *Buračo duomenimis, **Aukštaitijoje**, baigusios rauti paskutinį barą, rovėjos mosteldavo paskutinėmis surautų linų saujomis saulės link ir sušukdavo: „Linų, linų, baltų linelių!“*
- ***Aukštaitijoje**, Joniškio apylinkėse, kaimams išsiskirsčius į vienkiemius, talkos išnyko jau XX a. pradžioje, tačiau ilgiausiai išliko kūlimo talkos, po kurių šokdavo griežiant muzikantui.*

Kiek mažiau pasitaikė sakinių apie visuomeninius papročius, iš kurių sužinome, kaip Aukštaitijoje buvo elgiamasi vakarėliuose, paskerdus kiaulę, susirgus ir pan.:

- *Rytų **Aukštaitijoje** buvo įprasta kiaulę prieš skerdžiant peržegnoti. Tverečėnai dar ir skerdieną darinėdami tarp kiaulės kojų įpjaudavo kryžių.*
- *Bagdono pastebėjimu, **Aukštaitijoje** tokiuose vakarėliuose pirmą šokį „susukdavo“ seniai, lyg norėdami pamokyti, padrąsinti jaunimą.*

Rasta iliustracijų, kuriose pasakojama apie Auštaitijoje išlikusius įvairių kalendorinių švenčių (Kalėdų, Užgavėnių, Jurginių, Velykų, Sekminių) papročius:

- *Klimka pastebi, kad šventinę vakarienę reikėtų pradėti malda. Po jos dalijami kalėdaičiai (plotkelės), štai **Aukštaitijoje** jų įtrupinama į visus ant stalo padėtus patiekalus.*
- *Rytų ir Pietryčių **Aukštaitijoje** buvo prigijęs įdomus terminas – Jurginių metu jaunimas, susirinkęs kaimo aikštelėje ir parugėje, „jurginėjosi“ – ėjo ratelius, šoko, ritinėjo ir daužė margučius, vaišinosi […].*
- ***Aukštaitijoje** ant Velykų stalo statydavo Velykų medelį. Tai nedidelė eglutė, turinti 9 ar 12 šakelių, prie kurių pritaisomi lizdeliai kiaušiniams.*
- *Piemenų šventės žinomos visoje Lietuvoje, ypač daug jos papročių išliko **Aukštaitijoje** ir Dzūkijoje. Senovinis Sekminių paprotys išlikęs iki nesenų laikų – parginti apvainikuotas bei berželiais apkaišytas karves […].*

Etnologų teigimu, Sekminių šventimo papročiai atspindi aukštaičių kultūrinę specifiką ir būtent ši šventė bei jos papročių kompleksas (sambariai, sambūriai ir kiaušinienės kepimas) galėtų būti rekomenduotina Aukštaitijos etnografinio regiono švente (Šaknys 2006: 90, 100).

Etnomuzikologai pabrėžia, kad Aukštaitijoje nuo seno gyvavo daugiabalsio muzikavimo tradicija – vokalinė ir instrumentinė polifonija: čia buvo giedamos savitos polifoninės giesmės –sutartinės, išlaikiusios archajišką muzikinę bei poetinę sandarą, grupėmis buvo pučiami skudučiai, ragai (Nakienė, Žarskienė 2004: 32). Iš tekstyne rastų sakinių taip pat nemažai sužinome, kaip ir kas Aukštaitijoje buvo dainuojama, kokie šiam kraštui būdingi muzikavimo ypatumai ir kt.:

- ***Aukštaitijoje** dainuojama aukštai ir palyginti garsiai, veda būtinai tik vienas balsas, vienas dainininkas.*
- *Šiaurės rytų **Aukštaitijoje** kankliavimas laikytinas ypatinga meditacija.*

Skambinta uždaroje patalpoje, tik sau ir tik griežtai reglamentuotu laiku.

Sakiniai rodo, kad Aukštaitijoje paplitę įvairūs muzikos instrumentai:

- ***Aukštaitijoje** šalia tradicinių lietuvių liaudies muzikos instrumentų (kanklių, lamzdelio, birbynės, skudučių, ragų, daudyčių) prigijo ir Peterburgo armonikos […].*

Minima nemažai įvairių muzikos žanrų (raudos ir laidotuvių giesmės, sutartinės, romansai ir kt.):

- *Kupiškėnų vestuvių raudų melodijos yra tipiškos vidurio bei šiaurės **Aukštaitijos** regionui […].*
- ***Aukštaitijoje** užrašytas nemažas pluoštas lino darbų tematikos šokamųjų sutartinių […].*

Etnomuzikolgai pabrėžia, kad sutartinių paplitimo arealas, galima sakyti, sutampa su Šiaurės–Rytų Aukštaitijos ribomis, o jų atlikimo įvairovė (išskirti net 38 sutartinių giedojimo būdai) rodo šios tradicijos tvirtumą ir ilgaamžiškumą (Račiūnaitė-Vyčinienė 2006: 134–135).

Tyrimui atrinktuose pavyzdžiuose pateikiama šiek tiek informacijos apie aukštaitiškus šokius [4]:

- *Tačiau XIX a. pabaigoje **Aukštaitijoje** šokti pradėdavo, kaip vaizdingai aprašė M. Katkus, griežiant smuikininkams.*
- *Viena iš jų – **Aukštaitijoje** paplitusi „Peterburgo“ polka, matyt, atklydusi iš Sankt Peterburgo kartu su „Peterburgo“ armonika, kurios pavadinimą ji ir perėmė.*

Etnomuzikologai pabrėžia, kad aukštaičių muzikantai iš visų žanrų labiausiai mėgo polkas, jos stelbė kitus tradicinius šokius ir neretai būdavo „komponuojamos iš aukštaičių muzikantams nuo seno žinomų kitų tradicinių šokių, ratelių, įvairių dainelių melodijų“ (Kirdienė 2006: 152).

Kalbama apie Aukštaitijoje paplitusius patiekalus, iš gėrimų dažniausiai minimas alus:

- *Sočiausiai valgė pusryčius, – virė sriubą su mėsa. (Taip valgyta beveik visoje **Aukštaitijoje**.) Pietums valgė tą, kas likdavo nuo pusryčių. Turtingi*

ūkininkai gerus pusryčius duodavo, kai šeimyna sunkiau dirbdavo.

- *Alaus pavadinimas „Biržiečių“ yra susijęs su aludarių tradicijas puoselėjančiu **Aukštaitijos** kraštu, kuriame be alaus neapsieinama jokiose vaišėse.*

Įdomu tai, Vakarų ir Rytų Aukštaitijos subregionai patenka į atskiras mitybos zonas: dėl geografinės aplinkos, nevienodo žemių derlingumo ir kt. priežasčių čia gaminti skirtingi kasdieniai ir vaišių patieklai (plačiau apie tai žr. LER 2015: 40–42).

Iliustracijose išryškėja ir kai kurie aukštaičiams būdingi charakterio bruožai:

- *Čia gi **Aukštaitija**, čia Gruzdai, čia ne taip kaip kitur, kur sodinama prie stalų tik paskutinio svečio sulaukus.*
- ***Aukštaitijoje** visko po truputį: lygumų ir kalvų, derlingų ir smėlėtų dirvų, pelkių, ežerų, miškų. Ir žmonės čia pilni „keistenybių“. Jeigu suvalkietis daugiausia augino karves, kurios nešė jam didžiulį pelną, tai aukštaitis labiau mylėjo arklius.*

Garsi Aukštaitija ir savo kūrėjais. Žinoma, dažniausiai kalbama apie šio regiono rašytojus, poetus (ypač dažnai minimi A. Vienuolis, A. Miškinis, A. Baranauskas, A. Vienažindys). Kad Aukštaitija yra lyrikų, romantikų kraštas, liudija ir tokios iliustracijos:

- *To jis ir siekė savo lyrika, remdamasis liaudies kalba, perteikdamas Rytų **Aukštaitijos** kaimo dvasią, kurią gerai jautė. A. Miškinis – vienas aukštaitiškojo lyrizmo kūrėjų, skambus, dainingas, o kartu ir liūdnas, susimąstęs.*

Be jokios abejonės, tokiame krašte gyventi gera, Aukštaitija yra mylima, išvykus svetur jos ilgimasi:

- *Lietuvoje yra daug nuostabių vietų, gal šis projektas tautiečiams padės jas pastebėti ir įsitikinti, kad prie **Aukštaitijos** ežerų ne blogiau nei Maljorkoje […].*
- *Namų ugnelę Gabijėlę išsaugojusiems tėvams ir seneliams skiria šią knygužėlę savo gimtinėn sugrįžęs jų sūnus, – tai žodžiai autoriaus, iki skausmo mylinčio **Aukštaitiją**.*

Štai koks spalvingas ir įvairiapusis Aukštaitijos vaizdinys susidėlioja iš Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne rastų pavyzdžių. Kaip matyti, Aukštaitija yra suvokiama įvairiais pojūčiais: dažniausiai ją matome – gėrimės gamtos vaizdais (ežerais, tankiomis giriomis, piliakalniais ir t. t.), akį traukia ir savita Aukštaitijos architektūra – archajiški trobesiai, medinės bažnyčios, vėjo malūnai ir kt.; ausis pagauna savitas aukštaitiškas melodijas – dainas, sutartines, romansus ir kt., išsiskiria šiam regionui būdingi muzikos instrumentai – skudučiai, kanklės, Peterburgo armonikos ir kt., nelieka nepastebėti ir aukštaitiški šokiai; skonio receptoriai įsijungia ragaujant šio regiono tradicinius patiekalus. Aukštaitijos paveikslą papildo autentiški šio krašto gimtuvių, krikštynų, vestuvių, laidotuvių, darbo, visuomeniniai bei įvairių kalendorinių švenčių papročiai, o viską vainikuoja šio regiono žmonės – romantikai, lyrikai, svetingi, atviros širdies, išsiskiriantys savo archajiška tarme.

Literatūra

Baranauskas Tomas 2006: Aukštaitija XIII–XV amžiuje. – *Aukštaičių tapatumo paieškos*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 27–43.

Bertašiūtė Rasa 2006: Aukštaičių kaimo architektūros savitumai. – *Aukštaičių tapatumo paieškos*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 101–112.

Kalnius Petras 2006: Aukštaitiškumas lietuviškosios tapatybės kontekste. – *Aukštaičių tapatumo paieškos*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 66–88.

Kirdienė Gaila 2006: Aukštaičių instrumentinis šokių repertuaras. – *Aukštaičių tapatumo paieškos*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 150–160.

LER – *Lietuvos etnografiniai regionai*, sud. V. Jocys, Vilnius: Terra Publica, 2015.

Nakienė Austė, Žarskienė Rūta (sud.) 2004: *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika.* Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Paukštytė-Šaknienė Rasa 2007: Vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai. – *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai,* sud. Ž. Šaknys, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 17–39.

Šaknys Žilvytis 2006: Aukštaičių kalendoriniai papročiai. – *Aukštaičių tapatumo paieškos*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 89–100.

Šidiškienė Irma 2007: Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse. – *Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai,* sud. Ž. Šaknys, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 117–147.

Račiūnaitė-Vyčinienė Daiva 2006: Aukštaitija: daugiabalsio dainavimo tradicija. – *Aukštaičių tapatumo paieškos*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 134–149.

Savoniakaitė Vida 2003: Aukštaičiai apie savo tradicinę kultūrą. – *Tautosakos darbai* XVIII(XXV), 120–133.

Zinkevičius Zigmas 2006: Etnonimas *aukštaičiai* amžių bėgyje. – *Aukštaičių tapatumo paieškos*, Kaunas: Žiemgalos leidykla, 43–57.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Jei norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašom nurodyti informacijos šaltinį ir autorius.

[1] Išsamiau apie Auštaitijos miestų ir miestelių išskirtinumą ir kuo jie buvo garsūs žr. LER 2015: 26–27.

[2] Apie tradicinę Aukštaitijos kaimo architektūrą, sodybos erdves, statinių įvairovę ir išskirtinumą žr. LER 2015: 30–32.

[3] Aukštaitijos regiono papročiai išsamiai aprašyti R. Paukštytės-Šaknienės, V. Savoniakaitės, Ž. Šaknio ir I. Šidiškienės knygoje „Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai“ (2007). Ką patys aukštaičiai mano apie savo tradicinę kultūrą ir jos kitimą žr. Savoniakaitė 2003: 126–130. [4] Plačiau apie Aukštaitijoje paplitusius instrumentinius šokius ir jų repertuarą žr. Kirdienė 2006: 150–160.